

LIBRIS

We know
books

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.librariaeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Niță, Adrian

Deșertul interogațiilor / Adrian Niță. - București :
Eikon, 2025

ISBN 978-606-49-1465-1

I

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Adrian Niță

Deșertul interogațiilor

E I K O N

București, 2025

Cuprins

În loc de introducere: ce este interogația metafizică?.....	5
1. Dacă Unu există, ce i se întâmplă lui?	11
2. Ce este ființa?	18
3. De ce există ceva mai degrabă decît nimic?.....	32
4. De ce este de fapt ființare și nu, mai curînd, Nimic?	43
5. Este metafizica în genere posibilă?.....	51
6. Există Dumnezeu?	62
7. Ce este timpul?.....	86
8. Este existența un predicat?	96
9. De ce există statul și nu mai curînd anarhia?	103
10. Cum e cu puțință ceva nou?.....	113
11. Cum e să fii liliac?	123
12. Cum e posibilă geneza cosmică?	141
În loc de încheiere: cît de retorice sînt întrebările retorice?	155

1.

*Dacă Unu există,
ce i se întâmplă lui?*

Această interogație metafizică a lui Platon, din dialogul *Parmenide*, 142b – 155e, formează împreună cu alte șapte întrebări un capitol important al istoriei filosofiei, al ontologiei, dar și al logicii, sau mai precis al logicii interogative (erotetica), căci ce altceva este acest dialog dacă nu o amplă întrebare? Nu este *Parmenide* un ocean de întrebări, tot așa cum logusul este uneori mare ca un ocean? Nu este *Parmenide* o cascadă de întrebări care se năpustesc cu furie asupra cititorului nelăsându-i nici o porțiță de scăpare din furia asta dezlănțuită? Nu sînt întrebările din *Parmenide* ca niște Furii dezlănțuite ce se abat cu putere asupra celor care le-au trezit sau deranjat din liniștea lor? Nu avem aici o bună imagine a ceea ce am putea numi o lume a întrebărilor căreia prin săgețile trimise de întrebători i se pot cuceri uneori domenii extrem de importante?

Care este punctul de plecare al ipotezei platoniciene analizate de noi acum într-un mod întrebătoriu? Care este primul criteriu al analizei, punctul de declanșare al furiei erotetice? Primul criteriu este *alcătuirea*: are unu părți [*Parmenide*, 144c]? Dar nu este evident că atîta

vreme cât are existență, căci s-a afirmat în antecedentul întrebării existența unului, acesta are părți? Poate să existe ceva fără să aibă o alcătuire, fără să aibă părți?

Întrucît părțile sînt părțile unui întreg, și întrucît părțile sînt cuprinse sub un întreg, nu rezultă de aici că unu are măsură, și anume că este atît limitat cît și nelimitat [*Parmenide*, 145a]? Întrucît are margini, cu alte cuvinte are și început și mijloc și sfîrșit, nu înseamnă că unul este limitat? Să fie oare cu puțință ca un lucru în general să fie un întreg în lipsa acestor trei determinatii? Nu este evident că lipsa uneia din ele atrage lipsa determinației de întreg?

Ar trebui să urmeze acum demonstrația neliniarității, dar ce vom constata din continuarea recitirii întrebătorii a dialogului? Platon sare peste demonstrație, motiv pentru care un întrebător nu cumva va pune argumentele următoare din dialog sub semnul îndoielii? (Oare cum arată semnul îndoielii? Știm cum arată un semn al întrebării și unul al mirării, dar cum ar arăta un semn al îndoielii? Să fie un semn îndoit, adică curbat? Să fie un semn în-doit, adică făcut din două părți? Sau este un semn îndoit în-doit?) Cu toate acestea, argumentația celui considerat a fi cel mai mare filosof, întreaga filosofie europeană nefiind altceva decît notele de subsol ale dialogurilor sale, după cum s-a spus, nu este în suferință, căci nu o vom regăsi puțin mai jos (și anume la spațialitate)?

Dacă unu are început, mijloc și sfîrșit, cu alte cuvinte dacă are măsură, cum a rezultat din paragraful

anterior, nu sîntem conduși la ideea că mijlocul este egal depărtat de margini? Dacă mijlocul nu ar fi egal depărtat de margini, am mai putea vorbi despre el ca fiind mijloc? Care este consecința răspunsului negativ al ultimei întrebări (respectiv afirmativ adus la penultima)? Nu înseamnă că trebuie să susținem că unu are parte de o anumită configurație: fie circulară, fie rectilinie, fie mixtă [*Parmenide*, 145b]?

Dacă unu are configurație, atunci nu este evident că are spațialitate, adică este deopotrivă în sine dar și în altul? Pe de o parte, întrucît este totalitatea părților sale, nu este evident că unu este întregul? Iar dacă toate părțile se află în acest întreg care este el însuși și dacă toate împreună dau ceea ce numim unul și întregul însuși, căci toate sînt cuprinse sub acest întreg, nu avem aici ideea că unul va fi cuprins de către unul? Nu avem aici ideea că unul însuși este în sine? Pe de altă parte, nu este evident că întregul nu este în părți, respectiv nu este nici în toate părțile, căci altfel ar trebui să fie și în una anume, nu este nici în cîteva părți, căci ar însemna ca mai multul să fie cuprins în mai puțin? Și astfel, nefiind nici în mai multe părți, nefiind nici în una anume și nefiind nici în toate părțile, nu rezultă de aici ideea că întregul este în ceva diferit de sine? Cum vom rezuma această idee? Cum altfel decît cu numele de spațialitate [*Parmenide*, 145c-e]?

Dacă unul are spațialitate, continuă Parmenidele lui Platon cascada de întrebări, și este în sine și în altul, nu urmează că unul este și nemișcător și mișcător? Pe de

o parte, dacă unul este în permanență în sine, adică în același lucru care este el însuși, nu înseamnă că este nemișcător, că se menține mereu între limitele sale? Pe de altă parte, dacă unul este în altul nu înseamnă că este în mișcare, cu alte cuvinte că este dincolo de limitele sale [Parmenide, 145e-146a]?

Dacă unul are alcătuire, măsură, configurație, spațialitate și mișcare nu înseamnă că, din punctul de vedere al *identității*, este atât identic cu sine cât și diferit față de sine [Parmenide, 146b]? Pe de o parte, fiecare lucru este fie identic fie diferit în raport cu orice lucru, căci altfel, dacă nu este nici identic, nici diferit nu înseamnă că este în raport cu un lucru sau o parte a acestuia, sau întregul din care acela este o parte? Dar este unul o parte a sa, câtă vreme mai sus am susținut că nu este nici în câteva părți, nici în toate părțile sale? Prin urmare, raportându-se la sine însuși ca la o parte, nu înseamnă că nu va fi nici întreg față de sine? Atunci, nu înseamnă că unul nu este diferit față de sine? Iar dacă nu este nici diferit de sine, nici întreg față de sine, nici parte a sa, nu rezultă că este identic cu sine? Pe de altă parte însă, dacă unul este în altceva decât în sine însuși, cum am văzut mai sus, nu trebuie să difere față de sine? Ar putea să fie în altceva și să nu fie diferit față de sine, dacă avem în vedere că acel altceva este diferit față de sine [Parmenide, 146b-147b]? (Nu cumva aceste întrebări sînt retorice? Dar ce este o întrebare retorică? Este întotdeauna retorică o întrebare retorică? În ce condiții o întrebare este retorică și în ce condiții nu este?)

Să fi epuizat Parmenide predicătele atribuibile unuia? De bună seamă că nu, de vreme ce nu a vorbit pînă acum despre asemănare, despre egalitate, despre temporalitate și mai ales ne-a spus el ceva despre importanta categorie a ființei, așa cum a procedat în alte cazuri? Dar este acesta un handicap serios? Nu se poate duce la bun sfîrșit demersul platonician?

Pentru a afla răspunsul, să plecăm de la ultima categorie prezentată (în această formă interogativă) și să ne întrebăm în felul următor: dacă unul este și identic și diferit, atât cu sine cât și cu celelalte, ce rezultă din perspectiva *asemănării*? Dacă unul este și identic cu sine și diferit față de sine nu va fi el atât asemenea cu sine și cu celelalte lucruri cât și neasemenea față de sine și față de celelalte lucruri [Parmenide, 147c]? Mai este oare nevoie de o demonstrație a acestei idei? Nu este identitatea specia cea mai autentică a asemănării? Nu este identitatea sensul cel mai strict al asemănării?

Dacă unul este și identic și diferit atât cu sine cât și cu celelalte, nu este el și *egal și neegal* cu sine și cu celelalte [Parmenide, 149d]? Dacă unul este și identic și diferit, nu este și *mai devreme și mai târziu* față de sine și față de celelalte [Parmenide, 151c]? În fine, dacă unul este identic și diferit, nu are el *nume și ființă* și în același timp îi lipsește numele și ființa [Parmenide, 152a-155e]?

Recapitulînd întregul demers al acestei ipoteze platoniciene, ce putem conchide din existența unuia? Răspunsul la această întrebare va fi conținut în

următoarea întrebare (cît este de retorică? Iar dacă este retorică, în ce măsură o întrebare retorică este retorică?): dacă unul este, nu înseamnă că este și întreg și are părți (cu alte cuvinte, are alcătuire) nu înseamnă că are și început și mijloc și sfârșit (adică are măsură), nu înseamnă că este și circular și rectiliniu (adică are configurație), nu înseamnă că este și în sine și în altul (adică are spațialitate), nu înseamnă că este și stătător și mișcător, și identic și diferit, și asemenea și neasemenea, și egal și neegal, și mai tânăr și mai vîrstnic, și că are ființă, nume, înțeles, dar și neființă?

Ce constatăm din această veritabilă listă de categorii, adică de predicate generale ce se pot atribui unului? După ce ne-am revenit din euforia acestei băi în oceanul de întrebări, din amețeala provocată de această Niagara a întrebărilor nu vom constata surprinși că avem de-a face cu o imensă aporie? Nu vom constata un logos oceanic aporetic? Cum poate fi ceva existent, fie el chiar și unu, sau mai ales unu, deopotrivă întreg și parte, început, mijloc și sfârșit, deopotrivă circular și rectiliniu, deopotrivă în sine și în altul, deopotrivă mișcător și nemișcător etc.? Care să fie atunci semnificația acestei aporii oceanice prezentată de noi într-o formă întrebătorie? Vrea Platon să respingă existența unului, căci oricine știe că dacă din afirmarea unei propoziții rezultă o contradicție se ajunge la respingerea propoziției inițiale? Vrea Platon să aserteze propoziția „Unul nu există”? Ar fi prea simplu dacă lucrurile ar sta așa, întrucît ce ipoteză este analizată după numai câteva

pagini din dialogul *Parmenide*? Dacă unu *nu este*, ce i se întîmplă unului? Dacă Platon ar dori să respingă existența unului, nu ar trebui să afirme inexistența unului și astfel nu ar trebui să ajungă la consecințe necontradictorii? Nu ar trebui ca din ipoteza „dacă unu nu este, ce i se întîmplă unului?” să rezulte fie că unu este întreg fie că este parte, sau fie că este circular, fie că este rectiliniu, sau fie că este stătător, fie că este mișcător etc? Ce vom spune însă cînd vom constata că în loc de aceste consecințe, Platon ajunge la următoarele: unu nu este nici întreg, nici parte, nu are nici mijloc, nici început, nici sfârșit, nu este nici circular, nici rectiliniu, nici în sine, nici în altul, nici stătător, nici mișcător etc.? Nu vom spune că am ajuns la o altă aporie?

Dacă se ajunge la aporii atît în cazul existenței unului cît și în cazul inexistenței unului, poate că vom afla soluția salvatoare prin analizarea celorlalte ipoteze? Însă întrucît vom constata că toate ipotezele sînt aporii, conducîndu-ne pe niște drumuri închise, trebuie să găsim o altă semnificație a dialogului, și care este aceea dacă nu încercarea de restructurare a întregului sistem platonician? Care este aceea dacă nu susținerea unei neîncrederi în viabilitatea formelor? Care este aceea dacă nu susținerea unei teze aparent paradoxale, și anume afirmarea unui loc pentru neființă?

Dar dacă avem un loc pentru neființă, nu cumva trebuie să revenim la tema ființei, căci cum ar exista un loc pentru neființă dacă nu ar fi existat un loc pentru ființă?

2.

Ce este ființa?

Nu este această întrebare cea mai mare dintre marile întrebări ale filosofiei? Nu reprezintă unica, adevărata și după mulți, singura întrebare a filosofiei? Un exemplu binecunoscut este Noica, cel care scrie în debutul celei mai cunoscute lucrări din filosofia românească (deși, din păcate, atât de puțin citită), *Devenirea întru ființă*, cu ce a rămas filosofia după ce i s-a luat tot, dacă nu cu o singură problemă de început, și anume ființa? Este puțin? Se pare că nu, căci filosofia nu s-a împușinat prin acest rapt, ba chiar, mai mult, nu există acum posibilitatea ca prin intermediul ființei filosofia să cucerească, sau să recucerească, totul?

Întrebarea asupra sensului ființei poate fi întrezărită încă din filosofia presocraticilor, deși este adevărat că Aristotel este cel care i-a dat o formă explicită, așa că, înainte de a ne ocupa de Aristotel, nu ar fi nimerit să vedem ce formă a luat interogația la primii filosofi greci? (Oare se poate vorbi de primii filosofi greci? Chiar au fost Thales, Anaximandros, Anaximenes și ceilalți cu adevărat primii filosofi greci? Dacă se va spune că nu aceștia au fost primii, ci trebuie ajuns la cei șapte înțelepți, ba chiar că mai înainte de ei s-au ocupat cu filosofia și poeții din

secolul VII î.e.n., ajungându-se astfel la Homer, Hesiod, Orfeu, Musaios etc. Întrebarea rămîne: au fost aceștia din urmă cu adevărat primii? Nu cumva folosim această expresie din obișnuință, denotînd mai degrabă o convenție decît o realitate? Cum ar putea Thales, Anaximandros, Anaximenes et comp., sau cei șapte înțelepți, sau poeții menționați să fi fost primii cu adevărat? Nu ar fi mai bine să spunem că aceștia sînt primii cunoscuți sau că sînt cei mai celebri dintre primii filosofi cunoscuți?) Dacă filosofia, în înțelesul ei de filosofie primă, se ocupă cu studiul primelor cauze și a principiilor, nu rezultă că avem aici o primă abordare a întrebării fundamentale a metafizicii? Nu considera Thales că principiul tuturor lucrurilor, elementul fundamental a tot ce există, cauza primă a celor existente este Apa?

Nu considera Anaximandros că elementul constitutiv al lucrurilor este *apeiron*-ul, adică un principiu care nu este nici apă, nici pămînt, nici aer, nici foc, ci o substanță diferită, din care se trag toate aceste elemente? Mai mult, nu afirma el (primul, după cîte se pare, ce a folosit termenul principiu, *arché*) că din acest principiu își trag obîrșia toate cerurile și lumile cuprinse în ele?

Nu considera Anaximenes că principiul căutat este aerul, întrucît este mai ușor, mai subtil și poate forma prin condensare sau dilatare celelalte elemente, adică focul, apa și pămîntul?

Nu punea Heraclit în prim plan focul, subliniind, pentru prima dată în istorie, rolul devenirii, iar de aici preeminența devenirii în raport cu ființa? Prin